

دستاوردها و موفقیت‌های اخیر کتابخانه ملی

«در گفت و گو با دکتر حبیب‌الله عظیمی»

ایران و کشورهای دیگر درباره ایران و اسلام و نیز منابع مهم علمی است. اجرای این وظیفه با دو هدف اساسی «حفاظت» و «اطلاع‌رسانی» صورت می‌گیرد. در هر کشوری کتابخانه ملی مسئولیت حفاظت و نگهداری از تمام این منابع را دارد و طبعاً هر کتابخانه‌ای مطابق با اهداف و وظایفش مجموعه منابع خود را همواره بررسی و روزآمد می‌کند، یعنی منابع جدید را وارد مخزن و تالارها می‌کند و منابع قدیم‌تر یا کم‌اهمیت‌تر را از دور خارج می‌کند که اصطلاحاً به آن وجین منابع گفته می‌شود. اما در کتابخانه ملی تمام این منابع باید حفظ و نگهداری شود تا حافظه علمی و مستندات و مدارک علمی کشور در یکجا به صورت متمرکز ماندگار بماند. از سوی دیگر حفاظت تمام این منابع در کتابخانه ملی به منظور اطلاع‌رسانی است، یعنی اگر کسی در کشور تحقیقی می‌کند و به منبع مهم و نایابی نیاز دارد که در کتابخانه‌های دیگر نیست، انتظار می‌رود که آن تحقیق بتواند مستند به منابع موجود در کتابخانه ملی و با بررسی آن منابع باشد. بنابراین کتابخانه ملی اولاً محل تحقیق و پژوهش است و ثانیاً می‌تواند نقشی اساسی در تولید علم در هر کشور ایفا کند.

بی‌شک کتابخانه ملی از جمله نهادهای تأثیرگذار در عرصه فرهنگ کشور است که همواره در ارائه خدمات و اطلاعات به کاربران، پیشرو بوده است؛ هرچند در این راستا با مشکلاتی نیز مواجه بوده است، با استفاده از قابلیت‌ها و توانمندی‌های خود سعی در رشد و توسعه خدمات و اطلاعات خود دارد. با توجه به انتشار ویژه‌نامه ۷۰ سالگی کتابخانه ملی ایران و اینکه آقای دکتر عظیمی، معاون کتابخانه ملی سازمان و اسناد ملی ایران، امکان حضور در نشست «جایگاه آموزشی و پژوهشی کتابخانه ملی» را نداشت در حاشیه نشست با ایشان به گفت و گو نشستیم تا از دیدگاه‌های ایشان در خصوص دستاوردهای و برنامه‌های کتابخانه ملی در چند سال اخیر مطلع شویم که در ادامه متن مصاحبه را می‌خوانید.

□ یکی از وظایف اصلی کتابخانه را، گردآوری منابع نام بردید، لطفاً در خصوص اقداماتی که برای تکمیل منابع قدیمی انجام گرفته توضیح دهید؟

■ از زمان تصویب قانون واسپاری می‌توان گفت، بیشتر منابع چاپ‌شده در داخل کشور وارد کتابخانه ملی شده است. اما تعداد قابل توجهی از منابع چاپ‌شده در داخل کشور، از آغاز ورود چاپ در ایران تا قبل از قانون واسپاری (از ۱۲۳۱ تا ۱۳۶۸)، یعنی نزدیک به ۱۵۰ سال، در کتابخانه ملی موجود نیست. برای تکمیل موجودی این منابع، که اصطلاحاً منابع چاپ قدیمی نامیده می‌شود، طی چندسال گذشته در معاونت کتابخانه ملی چند مسیر

□ جناب آقای دکتر عظیمی در ابتدای گفت‌وگو درباره وظایف کتابخانه ملی بفرمایید. نظر شما درباره وظیفه اصلی کتابخانه ملی چیست؟

■ یکی از وظایف کتابخانه ملی گردآوری منابع منتشرشده در

حاضر این مسیر را به صورت محدود دنبال می‌کنیم و لازم است سرعت بیشتری به خود بگیرد.

□ در باره دیگر وظایف کتابخانه ملی به جز گردآوری منابع، توضیح دهید؟

■ وظیفه دوم کتابخانه ملی رهبری، نظارت و هدایت کتابخانه‌های دیگر در حوزه مباحث فنی کتابداری است. هر کتابخانه‌ای، اعم از عمومی، آموزشگاهی، دانشگاهی یا تخصصی از مرحله طراحی و معماری ساختمان و فضای فیزیکی تا مراحل تجهیزات و سخت‌افزار، مجموعه‌سازی، فراهم‌آوری و پردازش منابع و نرم‌افزارهای مورد نیاز و شیوه‌های چیدمان منابع در مخازن و تالارها و اطلاع‌رسانی مطابق با اهداف و وظایف آن کتابخانه باید از استانداردهایی پیروی کند. وظیفه کتابخانه ملی همکاری در تبیین و تدوین استانداردهای فعالیت‌های کتابخانه‌ای و نیز مشاوره و نظارت بر کتابخانه‌های کشور در همین جهت است. به تعبیر آقای دکتر حداد عادل نقش کتابخانه ملی هر کشور نسبت به کتابخانه‌های دیگر، همچون نقش بانک مرکزی نسبت به بانک‌های دیگر است. برای تحقق این هدف لازم است کتابخانه ملی با سازمان تدوین استانداردها، وزارتخانه‌های علوم، تحقیقات و فناوری، بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و فرهنگ و ارشاد اسلامی همکاری نزدیک و هماهنگی داشته باشد.

برای نیل به این هدف در کتابخانه ملی، بحث آموزش و تحقیق در استانداردها، گسترش رده‌ها، تدوین و تکمیل سرعنوان‌ها، تدوین و تکمیل مستند موضوعی، تدوین و تکمیل کتاب‌شناسی‌ها و راهنماها و نیز آموزش دوره‌های مختلف کتابداری برای کتابداران و برگزاری کارگاه‌های آموزشی کتابداری و نسخ خطی مطرح می‌شود. انجام این امور در کتابخانه ملی قطعاً بدون تعامل با استادان کتابداری و گروه‌های کتابداری دانشگاه‌ها و همیاری آنان میسر نیست.

□ در بخش اول صحبت‌هایتان، به نقش کتابخانه ملی در تولید علم اشاره کردید. لطفاً در این زمینه بیشتر توضیح دهید؟

■ در حال حاضر تعداد زیادی از دانشجویان کارشناسی ارشد و دکتری برای یافتن موضوع پایان‌نامه و تحقیق و تدوین آن به کتابخانه ملی مراجعه می‌کنند. در این مرحله کتابدار مرجع - که قرار است متخصص موضوعی باشد - با توجه به اشرافی که به منابع مرجع و تحقیقات انجام‌شده در آن موضوع دارد، اولاً

به موازات هم دنبال شده است: ۱. کتاب‌های چاپ سنگی و چاپ سربی به‌میزان قابل توجهی خریداری شده است و البته بخشی از آن منابع، همین چاپ‌های سنگی و سربی است؛ ۲. مجموعه‌هایی که برای اهداء یا فروش عرضه می‌شود، اعم از کتابخانه‌های شخصی استادان و دانشمندان یا مجموعه‌های گردآوری‌شده از سوی بعضی از واسطه‌ها، پس از کارشناسی و بررسی عناوین آنها با منابع موجود در کتابخانه ملی، سعی می‌شود حتماً از این مجموعه‌ها، برای تکمیل کسری‌ها استفاده شود؛ ۳. همکاران ما در بخش‌های مخازن و اطلاع‌رسانی منابعی را که مراجعان درخواست می‌کنند، ولی در مخزن موجود نیست، همواره فهرست‌برداری می‌کنند و به بخش سفارش می‌فرستند تا آنها را تهیه کنند. از سوی دیگر برخی از کارگزاران هم برای تأمین منابع قدیمی اعلام آمادگی کرده‌اند که تلاش می‌شود از طریق این فهرست‌ها هم، کسری‌ها شناسایی و تأمین شود؛ ۴. برخی از ناشران و کارگزاران فهرست منابع قدیمی را به کتابخانه ملی عرضه می‌کنند که پس از کنترل با موجودی، موارد کسری از آنها دریافت می‌شود.

□ یکی از وظایف اصلی کتابخانه بر اساس اساسنامه، تهیه تمام کتاب‌های ایرانیان مقیم خارج و کتاب‌های منتشر شده در باره ایران در خارج از مرزهای کشور است، برای کامل کردن منابع خارج از کشور چه اقداماتی شده است؟

■ منابع قدیمی خارج از کشور چون «خارج از چاپ» به‌طور طبیعی خیلی گران هستند و از سوی دیگر، هم بودجه سفارش ما محدود است و هم به‌طور دائمی نه شورای تخصصی انتخاب منابع خارجی - متشکل از استادان و کارشناسان درجه اول دانشگاه‌ها - منابع جدید منتشرشده در خارج از کشور را برای سفارش و خرید انتخاب می‌کنند و همیشه حجم انتخاب‌ها بیشتر از بودجه ماست. از این‌رو اغلب خواسته یا ناخواسته بودجه خرید خارج از کشور برای تهیه کتاب‌های جدید صرف می‌شود. دلیل موجه این کار هم آن است که اگر این منابع مهم جدید هم در حال حاضر تهیه نشود، بعدها نایاب شده و با قیمت چندبرابر هم یافت نخواهد شد. مضاف بر آنکه شمار زیادی از منابع جدید خارجی با شمارگان محدود و حتی پیش‌فروش منتشر می‌شوند. در این شرایط بهترین راه برای جبران کمبود منابع قدیمی خارج از کشور - با توجه به محدودیت بودجه - شیوه مبادله تصاویر آن منابع با کتابخانه‌های بزرگ داخل و خارج است که البته در حال

اگر کسی در کشور تحقیقی می‌کند و به منبع مهم و نایابی نیاز دارد که در کتابخانه‌های دیگر نیست، انتظار می‌رود که آن تحقیق بتواند مستند به منابع موجود در کتابخانه ملی و با بررسی آن منابع باشد. بنابراین کتابخانه ملی او را محل تحقیق و پژوهش است و ثانیاً می‌تواند نقشی اساسی در تولید علم در هر کشور ایفا کند

ناشران و مؤلفان با مدیران و کتابداران مرجع کتابخانه ملی مشاوره کنند، می‌توانند برای تألیف و انتشار کتاب‌های مورد نیاز مراجعان و محققان راهنمایی شوند

انسانی در کتابخانه ملی صددرصد مطلوب نیست، اما معتقدم که کارشناسان در مجموع کیفیت خوبی دارند و تعداد زیادی از آنان با عشق و علاقه کار می‌کنند. به‌طور طبیعی مدیریت در هر سازمان و در هر مقطع نقش اساسی در ایجاد انگیزه و نشاط در کارمندان و ارائه برنامه و کنترل کیفیت و ارزش افزوده ایفا می‌کند. عمده فعالیت‌های کتابخانه‌ای به‌گونه‌ای است که هر چقدر بیشتر در آن تجربه کسب شود، نتیجه بیشتر و بهتر خواهد بود. فعالیت‌هایی همچون فهرست‌نویسی و نمایه‌سازی مواد کتابخانه‌ای و اطلاع‌رسانی آن منابع پردازش‌شده به دانش، تجربه، عشق و صبوری نیاز دارد. از همین رو در چند سال اخیر در کتابخانه ملی تلاش شده تا جوان‌ترها وارد این فضا شوند و زیر نظر کارشناسان مجرب و با نظارت آنان کار کنند و در دوره‌های آموزشی یا کارگاه‌های مفید و لازم شرکت کنند. همچنین تشویق شوند که مقالات علمی را حتماً مطالعه کنند. از طرفی علاوه بر استفاده از دیدگاه‌های ارزشمند پیشکسوتان صاحب‌نظر و خبره، نظیر سرکار خانم پوری سلطانی، جناب آقای فانی و سرکار خانم علوی، از استادان کتابداری و کتابداران متخصص خارج از سازمان همواره دعوت می‌شود که درباره فهرست‌های جدید (برنامه رسا) یا فیبا نظراتشان را مطرح کنند. علاوه بر آن در بخش اطلاع‌رسانی از مراجعان به کتابخانه ملی همیشه نظرسنجی می‌شود تا کیفیت مشاوره کتابداران راهنما و مرجع

با راهنمایی درست می‌تواند دانشجویان را در زمینه موضوعات مختلف که خلأشان احساس می‌شود، راهنمایی کند و ثانیاً با توجه به احاطه‌ای که به شیوه تحقیق و منابع مرجع باید داشته باشد، می‌تواند به‌عنوان یک مشاور واقعی برای تدوین یک پایان‌نامه علمی و پژوهشی نقش‌آفرینی کند. همین‌طور طرح‌های تحقیقی متعددی که در دست اجراست و محققان برای اجرای آن طرح‌ها به کتابخانه ملی مراجعه می‌کنند، با راهنمایی کتابداران متخصص مرجع می‌تواند به‌خوبی هدایت شود. از طرف دیگر اگر ناشران و مؤلفان با مدیران و کتابداران مرجع کتابخانه ملی مشاوره کنند، می‌توانند برای تألیف و انتشار کتاب‌های مورد نیاز مراجعان و محققان راهنمایی شوند. در مجموع هرچقدر کتابداران کتابخانه ملی در زمینه راهنمایی مراجعان و اطلاع‌رسانی به آنها تخصص، تعهد، مسئولیت، انگیزه و نشاط بیشتری داشته باشند، نقش‌آفرینی کتابخانه ملی در چرخه تولید علم بیشتر می‌شود.

□ با توجه به نکاتی که اشاره شد، کتابخانه باید از نیروی انسانی بسیار مطلوبی برخوردار باشد. ارزیابی شما از وضع نیروی انسانی کتابخانه ملی چگونه است؟ آیا منابع انسانی را در این مرکز، مطلوب توصیف می‌کنید؟

■ با توجه به ارتباط با کتابخانه‌های بزرگ داخل و خارج از کشور و شناختن نسبت به تعداد زیادی از همکاران در کتابخانه ملی، می‌توانم بگویم که اگرچه کیفیت نیروی

ارزیابی شود.

فکر می‌کنم ارائه آماری درباره برخی از فعالیت‌های چندسال گذشته معاونت کتابخانه ملی، گویای تلاش جمعی کارمندان و کارشناسان کتابخانه ملی باشد:

۱. خرید ۱۵ هزار عنوان از منابع و نشریات لاتین در سه سال گذشته با بودجه دو میلیارد و پانصد میلیون تومان؛

۲. فراهم‌آوری نسخ خطی و چاپ سنگی نه‌هزار جلد در سه‌سال گذشته با بودجه سه‌میلیارد و پانصد میلیون تومان؛

۳. راه‌اندازی طرح ساماندهی مخازن از اواخر سال ۱۳۷۶ به‌مدت چندماه و از ابتدای سال جاری و به‌کارگیری ۳۰ کتابدار. در این پروژه ۲۰ هزار کارتن کتاب انتقالی به

ساختمان جدید تفکیک شد و هفت‌صدهزار نسخه پس از الصاق لیبل و چیدن در مخازن و ورود اطلاعات جانما در چرخه اطلاع‌رسانی قرار گرفت. شایان ذکر است که در

ساختمان قدیمی کتابخانه ملی واقع در خیابان سی تیر، یعنی قبل از انتقال به ساختمان جدید فقط نزدیک به دویست‌هزار جلد قابل اطلاع‌رسانی بود. پس از انتقال مجموعه‌های موجود

در انبارها به ساختمان جدید و راه‌اندازی طرح مذکور از پایان سال ۱۳۷۶، در حال حاضر بالغ بر یک میلیون نسخه موجود در مخازن متعدد کتابخانه ملی در چرخه اطلاع‌رسانی

قرار گرفته و در حال حاضر حدود پانصد هزار نسخه دیگر در مرحله ساماندهی است که امیدواریم هرچه سریع‌تر بتوانیم با ساماندهی این منابع کاملاً در اطلاع‌رسانی منابع کتابخانه ملی روزآمد شویم.

۴. ماهانه به‌طور متوسط ۱۵ هزار نسخه چاپی و غیرکتابی به روش‌های مختلف واسپاری، سفارش، مبادله، با تلاش کمیته خرید غیرخطی وارد کتابخانه ملی می‌شود. از این

تعداد، ماهانه حدود پنج‌هزار نسخه فهرست‌نویسی می‌شود که حدوداً نیمی از آنها فهرست‌نویسی پیش از انتشار (فیفا) است. بنابراین ماهانه حدوداً ۱۲ هزار و پانصد کتاب و ماده و

سالیانه حدود صدوپنجاه‌هزار عنوان در نوبت فهرست‌نویسی قرار می‌گیرند که قطعاً باید از طریق برون‌سپاری و طرح‌های پروژه‌ای این کار انجام شود.

۵. ماهانه حدود چهارهزار عنوان کتاب قدیمی و غیرمرجع به‌صورت توصیفی فهرست‌نویسی می‌شوند تا از شمار کتاب‌های در انتظار فهرست‌نویسی کاسته شود و از طریق جست‌وجوی رایانه‌ای در حوزه‌های پدیدآور و عنوان، برای کاربران قابل‌دسترس باشند.

۶. راه‌اندازی فیبای الکترونیک از سال گذشته که در حال حاضر بیش از دوهزار ناشر فعال، عضو فیبای الکترونیکی هستند و بدون حضور در محل کتابخانه ملی، فیبای منابع خود را دریافت می‌کنند.

۷. از سال ۱۳۸۱ تاکنون به هزار و پانصد عنوان نشریه شاپا (شماره استاندارد بین‌المللی پیاپی‌های ایران) داده شده و اطلاعات این نشریات در مرکز جهانی آن در پاریس ثبت شده است. همچنین به‌منظور شناسایی کتابخانه‌ها و بررسی

و تعریف استانداردهای آنها، از دو سال قبل تاکنون به حدود هزار کتابخانه داخل کشور شاپکا (شماره استاندارد بین‌المللی کتابخانه‌های ایران) داده شده و اطلاعات آن به مرکز جهانی آن در دانمارک ارسال شده است.

۸. تهیه سراسری پژوهش برای پژوهشگران با امکانات ویژه. در حال حاضر تعدادی اتاق ویژه در مجاورت مخازن و تالارهای مرجع کتابخانه به این امر اختصاص یافته است.

۹. از سال ۱۳۸۴ خدمات مرجع مجازی بر پایه پست الکترونیکی ارائه شده است که از طریق پرسشنامه موجود بر روی وبسایت کتابخانه ملی به‌نشانی www.nlai.ir

ارائه می‌شود. از این طریق به سؤالات ارسال شده به زبان‌های فارسی، انگلیسی، روسی، عربی، فرانسه و آلمانی پاسخ داده می‌شود و تاکنون به بیش از پنج‌هزار پرسش مرجع پاسخ داده شده است و ماهانه به‌طور متوسط ۲۵۰ نامه الکترونیک دریافت می‌شود.

۱۰. ایجاد تالار گفت‌وگو (فاروم) از طریق وبسایت کتابخانه ملی در دست بررسی است. فاروم در واقع محیط‌های مجازی برای گفت‌وگو و بحث در زمینه‌های مختلف است. هر فاروم شامل بخش‌های موضوعی مختلف است که کاربر پس از عضویت، براساس حوزه پژوهش خود می‌تواند از مطالب مطرح‌شده در آن استفاده کند. در این محیط مجازی، پژوهشگر می‌تواند پرسش خود را مطرح کرده و متخصصان موضوعی کتابخانه و نیز سایر پژوهشگران پاسخ آن را ارسال کنند.

□ از وقتی که در اختیار کتاب ماه قرار دادید، صمیمانه سپاسگذارم.

پی‌نوشت‌ها:

1. out-of-print

1. ISSN

2. ISIL

از سال ۱۳۸۴ خدمات مرجع مجازی بر پایه پست الکترونیکی ارائه شده است که از طریق پرسشنامه موجود بر روی وبسایت کتابخانه ملی به‌نشانی www.nlai.ir ارائه می‌شود